

Nem véletlenül, a kötet szerzői között legnagyobb számban történészekkel, irodalomárokkal, nyelvészekkel, pszichológusokkal és politológusokkal találkozunk. Ugyanakkor a természettudomány és a közgazdaságtudomány is képviselteti magát néhány tanulmánnyal, így elmondhatjuk, hogy az ötödik kötet sokoldalúságával, változatosságával mindenképpen kiemelkedik az eddig megjelentek közül.

A kiadvány tanulmányaihoz mindenkinek jó szórakozást kívánok, remélem a tematikai és műfaji sokszínűség előnyévé válik a Móra Akadémia ötödik kötetének is, és mindenki talál érdeklődésének megfelelő írást, elemzést. Végül köszönetet szeretnék mondani az SZTE azon oktatóinak, munkatársainak, akik közreműködtek a konferencia szervezésében, szekcióvezetőként értékelték az előadásokat, megnevezték a szekció különdíjasokat, tanácsaikkal segítették az előadók szakmai fejlődését. Külön köszönet Bíró Gyöngyvérnek, aki formába öntötte, lektorálta, szerkesztette a kötetet, valamint az Emberi Erőforrások Minisztériumának, az Emberi Erőforrás Támogatáskezelőnek és a Nemzeti Tehetség Programnak az anyagi támogatásért, amelynek segítségével a kötet megjelenhetett.

Szeged, 2018. június 13.

Kovács Attila
*a Móra Ferenc Szakkollégium
igazgatója*

A magyar relációs főnevek szintaktikai szerkezete

KARÁCSONYI KRISZTINA

Korábbi kutatásaim során igéből képzett magyar főnevek szintaktikai szerkezetével foglalkoztam, a relációs főnevek pedig sok tekintetben igei tulajdonságokkal rendelkeznek, ezért szerkezetük felépítése bizonyos részeiben hasonlít a különböző deverbális főnevek szerkezeteihez, előbbi levezethető az utóbbiból. A tanulmánynak terjedelmi okokból kifolyólag sem célja a relációs főneveket igéből képzett főnevekkel, illetve bármilyen más típusú főnevek ágrajzaival összevetni, itt pusztán a relációs főnevek szintaktikai szerkezetének bemutatására vállalkozom. Az ágrajzok minden esetben megfelelnek a transzformációs generatív grammatika minimalista programjában foglalt szabályoknak,¹ emellett pedig Grohmann fáziselmélete² alapján épülnek fel – amelyet később részletesebben ismeretek majd. Első lépésként tisztázni fogom, mit értek relációs főnevek alatt.

A relációs főnevek

Ahogy arra Farkas és Alberti rámutatott,³ a közönséges főneveknek nincs argumentumstruktúrája, a relációs (és a reprezentációs) főnevek azonban mások ebben a tekintetben, azaz igei jelleggel is bírnak, ilyen módon pedig illeszkednek az általam eddig vizsgált főnévi szerkezetek sorába.

A relációs főneveknek minden esetben rendelkezniük kell legalább egy argumentummal, ugyanis az az entitás, amit az ilyen típusú főnevek jelölnek, csak egy másik entitással való kapcsolatában – relációjában – interpretálható, ellenkező esetben (legalábbis a megfelelő szövegkörnyezet hiányában) agrammatikus kifejezéseket kapunk (vö. (1a)-t (1b)-vel).

(1a) * *A szél megrongálódott.*

(1b) *Az asztal széle megrongálódott.*

Laczkó alapján⁴ három kisebb csoportról beszélhetünk a relációs főnevek halmazán belül: a testrészek neveit (2a), a szociális kapcsolatokat jelölő (2b) és a rész-egész viszonyt reprezentáló relációs főnevek (2c) csoportjairól. A két entitás közti kapcsolat a testrésznevek esetében lehet elidegeníthető és nem elidegeníthető is (vö. (2a)-t (2a')-vel), ami szintén igaz a szociális viszonyokat

¹ CHOMSKY 1993; CHOMSKY 1995.

² GROHMANN 2003.

³ FARKAS – ALBERTI 2018, 2.1.1.2.

⁴ LACZKÓ 2009.

kifejező főnevek esetében (2b'), valamint a rész-egész viszonyt reprezentáló főneveknél is (2c').

(2a) Ez a világ legzsírosabb szíve! – kiáltott fel a boncmester.

(2a') A fűszeres vacsora után Péter gyomra fájni kezdett.

(2b) Mari apja pónit vett a lányának a hetedik születésnapjára.

(2b') Te vagy a világ legjobb apja!

(2c) Reggel félálomban nekimentem az asztal sarkának.

(2c') Ez a leghegyesebb sarok a világon!

A relációs főnevek további fontos, szintaktikai szerkezetük szempontjából is releváns jellemzője, hogy argumentum szerepű vonzatuk operátorfunkciókkal is rendelkezhet, ebben a tekintetben (is) hasonlítanak az igéből képzett főnevekhez. Nagy eltérés mutatkozik az egyes főnévi konstrukciók grammatikalitásában attól függően, hogy milyen operátorok jelenhetnek meg a szerkezetben, különösen akkor, ha jelöletlen birtokos szerepű az említett vonzat. *Csak* partikulával ellátott fókuszos kifejezések (3a) és pozitív értelmű univerzális kvantorok (3b) esetén teljes mértékben jól formált kifejezéseket kapunk. Amennyiben az argumentum szerepű vonzat pozíciójában *-nAk* ragos birtokos realizálódik, minden fent említett esetben (3a', b') grammatikus konstrukciót kapunk.

(3a) *Csak Péter húga* jött el a buliba.

(3a') *Csak Péternek a húga* jött el a buliba.

(3b) *Mindkét barátom húgát* meghívtam.

(3b') *Mindkét barátomnak a húgát* meghívtam.

Az elméleti háttér

A relációs főnevek szintaktikai szerkezetének bemutatása előtt mindenképpen ismertetnem kell a grohmanni fáziselméletet és a D-láthatósági elvet (D-visibility), az ágrajzok kialakításának legfontosabb elméleti pilléreit.

A grohmanni fáziselmélet

A modell és a benne használt szerkezeti elképzelések illeszkedek az univerzális grammatikához, mivel Grohmann monográfiája⁵ Chomsky minimalista rendteremtő elveinek pontosításaként, cizellálásaként is felfogható. Eltér azonban a minimalista program eredeti struktúrájától abban, hogy az X'-elméletnek megfelelően⁶ megtartja a szerkezetekben a vonás kiterjesztést, ennek megfelelően a tanulmány végén prezentált szerkezetekben én is hasonlóképpen járok el.

Grohmann a szintaktikai szerkezetben három *szerteágazó tartományt* (Prolific Domains) különböztet meg – ezek alkotnak egy fázist –, amelyek a

⁵ GROHMANN 2003.

⁶ JACKENDOFF 1977.

mondat és a főnévi csoport szintaktikai szerkezetét három részre osztják fel. A szintaktikailag „legalacsonyabb” tartomány a tematikus kapcsolatokért felelős theta zóna(Θ), előlött helyezkedik el az egyeztetésért felelős phi zóna (Φ), amelyet a szerkezetben legmagasabbban helyet foglaló és a diskurzussal kapcsolatos jegyeket meghatározó elemeket tartalmazó omega zóna (Ω) követ. Az angol mondat szerkezetben a theta zóna a vP héjig tart, a phi legmagasabb szintaktikai kategóriája az IP kiterjesztés, az omega zóna csúcán pedig a mondat egységet lezáró CP helyezkedik el.

Azt, hogy az egyes elemek miként mozognak, akár egy fázison belül, akár pedig a különböző fázisok között, az antilokalitási hipotézishez kapcsolódó *antilokalitási elv* határozza meg. Az *antilokalitás* fogalma szerint a mozgatsnak nem szabad túl lokálisnak lennie,⁷ a fogalomra épülő *hipotézis* (Anti-Locality Hypothesis) szerint pedig az egy „szerteágazó tartományon” belüli mozgats lehetősége kizárt.⁸

Ezek értelmében egy összetevő bizonyos esetekben azért nem mozgatható egy magasabbban elhelyezkedő pozícióba, mert az szerkezetileg „túl közel”, helyezkedik el hozzá. A zónán belüli mozgats tehát nem engedélyezett, de egy elem akár többször is mozgatható, amennyiben fennáll, hogy csak egyetlen zónával kerül magasabbra, így kizárva azt, hogy az elem bázisgenerált pozíciójától „túl távolra” mozogjon. Egy fázison belül egy elem theta zónából phibe, phiből omega zónába mozoghat, illetve engedélyezett a fázisból fázisba történő mozgats is, ebben az esetben az elem theta zónából theta zónába, phiből phibe vagy omegából omega zónába tud elmozogni.

A D-láthatósági elv

A másik, a dolgozatban bemutatott szerkezeteket meghatározó elméleti pillér, a D-láthatósági elv (D-visibility principle),⁹ amely alapvetően Alexiadou munkájához köthető, magyar nyelvi vonatkozásban pedig Egedi alkalmazta a határozott névelőről szóló, történeti jellegű munkájában. Az elv azt mondja ki,

⁷ GROHMANN 2003, 26.

⁸ GROHMANN 2003, 26.

Fontos megemlíteni, hogy a modell bizonyos esetekben megenged lokális mozgatsokat, ám az mindig névmások jelenlétét eredményezi. A magyar példában (i) *Péter* és a vele koreferens *maga* visszaható névmás az ige ágensi vonzatának kétféle hangalakban való realizálódásai az omega zónában: A *Péter* kvantor, a *maga* pedig fókusz operátor módosítójába kerül. Grohmann példájában (Grohmann 2003: 203 (11a)) a *Marie* főnévi kifejezésre utal vissza a *euren* ’övé’ névmás. A két kifejezésre szintén igaz, hogy egy ugyanarra a valóságdarabra referáló főnévi kifejezés, de eltérő formában történő realizálódásai. Ez a zóna ezen nyugatflamand példa esetén az egyeztetésért felelős phi.

- (i) Péter is maga ment le a boltba.
- (ii) Marie euren oto.
- (iii) Marie neki MASC autó MASC.
- (iv) ’Marie autója’.

⁹ ALEXIADOU 2004; EGEDI 2015.

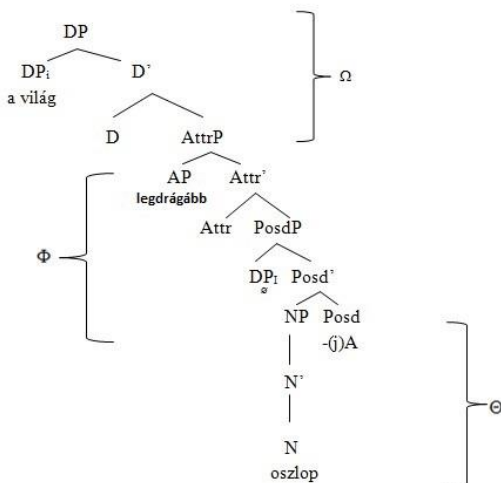
hogy egy olyan szintaktikai szerkezetben, amely határozott főnévi kifejezést reprezentál, a D fejnek, vagy a D specifikálójának kitöltve kell lennie, azonban ez a két szerkezeti hely semmiképpen nem lehet egyszerre kitöltve.

Szerkezet

Az ágrajzok képesek megmutatni, hogy a relációs főnév és a vele relációban álló entitás között elidegeníthető, vagy elidegeníthetetlen viszony áll-e fenn. Ilyen módon két eltérő szerkezetről beszélhetünk. Ahogyan arra Farkas és Alberti rámutatott,¹⁰ a birtokltságot, relációt kifejező *-(j)A* morféma *j* hangja többnyire azokban az esetekben realizálódik hangtanilag, amikor a relációs főnevekben a két entitás közti kapcsolat elidegeníthető. Az 1. ábra illusztrálja a (4a) alatt bemutatott relációs főnév szintaktikai szerkezetét, ahol elidegeníthető viszony áll fenn a két entitás, a *világ* és az *oszlop* között. Ezzel szemben a (4a')-beli konstrukcióban elidegeníthetetlen viszony áll fenn a relációs főnév és a vele (jelöletlen) birtokosi kapcsolatban álló argumentuma között; jól látható, hogy a birtokltságot kifejező *-(j)A* morféma *j* hangja nem realizálódott a hangtani komponensben. A szerkezetek bemutatását azzal az ágrajzzal kezdem, ahol elidegeníthető a viszony a relációs főnév és a vele relációban álló másik főnév között (1. ábra).

(4a) a világ legdrágább oszlopja

(4a') a ház legszebb oszlopa

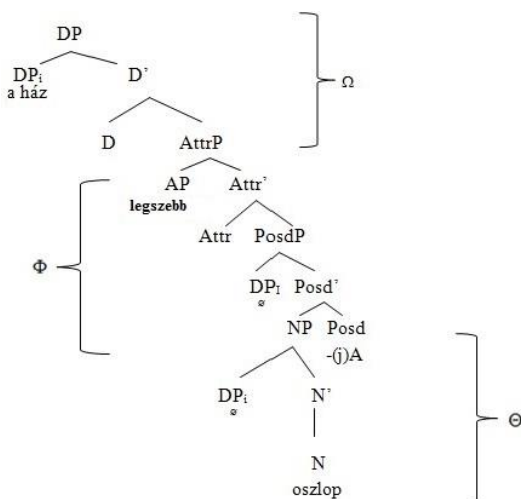

1. ábra: A relációs főnevek szintaktikai szerkezete (a két főnév közt elidegeníthető viszony áll fenn)

¹⁰ FARKAS – ALBERTI 2016.

A szerkezet theta zónáját az N kiterjesztés teszi ki, ennek fejében hangzik el az *oszlop* szó. Az előlött kezdődő phi tartomány hierarchikusan legalacsonyabban elhelyezkedő héja a Posd héj. Ennek specifikálójában bázisgenerálódik a relációs főnév egyetlen argumentuma, a későbbi jelöletlen birtokos, ami aztán a D specifikálójába mozog el. A D-láthatósági elv alapján a D fej ilyen esetben üresen marad, hiszen határozott főnévi kifejezésről van szó, amelynek ki van töltve a specifikálója. A mozgás megfelel az antilokalitás elvének, hiszen a D kiterjesztés operátorszerű viselkedése miatt¹¹ omega tartományként is értelmezhető, jelen esetben pedig egymaga teszi ki az egész omega zónát.

A jelzői Attr frázis ezúttal egy klasszikus értelemben vett jelzőt, melléknevet tartalmaz specifikálójában, feje pedig üresen marad, hiszen a *való* kifejezés semmilyen esetben nem realizálódhatna hangtanilag ebben a kifejezésben úgy, hogy grammatikus szókapcsolatot kapjunk. Az Attr, valamint az alatta elhelyezkedő Posd héj alkotja az ágrajzban az egyeztetésért felelős jegyeket tartalmazó phi zónát. Ennek fejében a relációs viszony fennállását jelző *-(j)A* morféma található meg. Mivel a két entitás között elidegeníthető viszony áll fenn, így ennek a morfémának a *j* hangja is realizálódik hangtanilag.

2. ábra: A relációs főnevek szintaktikai szerkezete (a két főnév közt nem-elidegeníthető viszony áll fenn)

A 2. ábra szemlélteti azon relációs főnevek szintaktikai szerkezetét, amelyekben a két entitás között nem-elidegeníthető viszony áll fenn, így a *-(j)A* morféma *j* hangja nem realizálódik hangtanilag. Hogy a szintaktikai szerkezetben mégis

¹¹ É. Kiss 2000.

jelöltem a *j* hangot is a Posd fejben, az magyarázza, hogy Alberti és Farkas vizsgálatai alapján jelentős eltérések, ingadozások mutatkoznak az anyanyelvi beszélők körében abban a tekintetben, hogy mely esetekben ejtik ki a szóban forgó *j* hangot, és hogy kiejtését mennyire ítélik grammatikusnak. Az előző ágrajzhoz képest csupán egy, ám annál lényegesebb különbséget kell megemlítenem a 2. ábra kapcsán, jelesül azt, hogy a relációs főnév argumentuma már a theta zónában, NP specifikálójában bázisgenerálódik és onnan mozog PosdP specifikálójába, phi tartományba. Erről a szerkezeti helyről a D-láthatósági elvvel összhangban a DP specifikálójába, omega zónába mozog el, ott nyeri el a szerkezetben a végső helyét és ölt hangalakot.

Irodalom

- ALEXIADOU 2004 = Alexiadou, A.: On the development of possessive determiners. Consequences for DP structure. In: Fuss, Eric – Trips, Carola (eds.): *Diachronic clues to synchronic grammar*. (Linguistik Aktuell 72) Amsterdam 2004, 31–58.
- CHOMSKY 1993 = Chomsky, N.: A minimalist program for linguistic theory. In: Hale, Kenneth L. – Keyser, Jay S. (eds.): *The view from Building 20: Essays in linguistics in honor of Sylvain Bromberger*. Cambridge 1993, 1–52.
- CHOMSKY 1995 = Chomsky, N.: *The Minimalist Program*. Cambridge 1995.
- EGEDI 2015 = Egedi, B.: *The Hungarian definite article across time: an account of its spreading*. Presented at ICSH 12, Leiden, May 22–23, 2015.
- FARKAS – ALBERTI 2016 = Farkas, J. – Alberti, G.: *The Relationship between (In)Alienable Possession and Deverbal Nominalizers in Hungarian.*; <http://cgrh.nytud.hu/project/publications/farkas-alberti-sinfonija8-handout.pdf> (Letöltés: 2017.04.24.)
- FARKAS – ALBERTI 2018 = Farkas, J. – Alberti, G.: „Complementation”. In: Alberti G. – Laczkó T. (eds.): *Syntax of Hungarian Nouns and noun phrases. Volume II*. Amsterdam 2018, 662–774.
- GROHMANN 2003 = Grohmann, K. K.: *Prolific Domains: On the Anti-Locality of Movement Dependencies* (Linguistik Aktuell 66). Amsterdam 2003.
- JACKENDOFF 1977 = Jackendoff, R.: *X-Bar Syntax: A Study of Phrase Structure*, Cambridge 1977.
- É. KISS 2000 = É. Kiss, K.: The Hungarian NP is like the English NP. In: Alberti G. – Kenesei I. (eds.): *Approaches to Hungarian. Volume 7*. Szeged 2000, 119–149.

LACZKÓ 2009 = Laczkó, T.: *Relational Nouns and Argument Structure – Evidence from Hungarian.*; <http://web.stanford.edu/group/cslipublications/cslipublications/LFG/14/papers/lfg09laczko.pdf> (Letöltés: 2017.04.24.)

The syntactical structure of Hungarian relational nouns

KRISZTINA KARÁCSONYI

In this paper I show the syntactic constructions of Hungarian relational nouns in the framework of transformational generative grammar. After presenting the most important grammatical attributions of the relational nouns, my goal was to reveal how the structure can show the differences between alienable (*a világ legdrágább oszlopja = the world's most expensive column*) and in-aliable (*a ház legszebb oszlopa = the most beautiful column of the house*) nouns. The structures are based on Grohmann's Phase Theory¹² and also contain the D-visibility Principle.¹³ Grohmann's Anti-Locality Hypothesis divides the structure of a noun into three Prolific Domains, and by these prescribes how the elements can move.

¹² GROHMANN 2003.

¹³ ALEXIADOU 2004; EGEDI 2015.